

Језички саветници

Углавном су популарно писани јер представљају мост између норме прописане *приручницима* који су писани научним стилем (нормативне граматике и речници, правопис) и шире публике. У њима се неретко анализирају и новонастали нормативни проблеми, а чешће се прописана норма заправо популаризује и илуструје новим и занимљивим примерима, најчешће из језика штампе.

Није редак случај да језички саветници заправо настају сакупљањем текстова које лингвисти објављују у дневним новинама или недељницима. Тако су, на пример, настали саветници које су објавили Иван Клајн (окупљени текстови објављени претходно у недељнику *НИН*), Егон Фекете и Рада Стијовић (текстови из суботњег културног додатка у *Политици*), и сл. Језички саветници су објављивани и у Краљевини Југославији у међуратном периоду (нпр. *Jezični savjetnik* Т. Маретића из 1923, саветник *Није-него* Д. Костића из 1931. године итд.), врло су популарни и тиражни били и у СФР Југославији, између осталих:

Asim Peco i Mitar Pešikan, *Informator o savremenom jeziku sa rečnikom*, Beograd: Mlado pokolenje, 1967.

Ivan Klajn, *Jezik oko nas*, Beograd: Nolit, 1980.

Миодраг С. Лалевић, *Српскохрватски у мом џепу : наш језик*, друго издање, Зајечар: РО за графичко-издавачку делатност „Зајечар“, 1979.

Миодраг С. Лалевић, *Српскохрватски у мом џепу : наш правопис*, друго издање, Зајечар: РО за графичко-издавачку делатност „Зајечар“, 1980.

Миодраг С. Лалевић, *Српскохрватски у мом џепу : наша колебања*, друго, проширено издање, Зајечар: РО за графичко-издавачку делатност „Зајечар“, 1980.

Radovan Vidović, *Jezični savjeti*, Split: Logos, 1983.

Нарочито је значајна била појава *Језичког приручника* (1991) Павла Ивића, Ивана Клајна, Митра Пешикана и Бранислава Брборића, из барем двају разлога: први је што су овај саветник написали врхунски стручњаци не само за српске новинаре, а други је што је књигу објавила Радио-телевизија Београд, чиме се она и на другачији начин укључила у стандардизацију српског језика.¹ Нажалост, књига се појавила у сам освит ратних сукоба, али је без обзира на то имала касније, од 2004. до 2011. године, још четири допуњена и измењена издања. Последње, под насловом *Српски језички приручник*, објавили су

¹ Из овог угла нарочито је значајан „Прилог: Језичка оријентација Радио-телевизије Београд“, стр. 297–300, у којем је пренет текст настао 13. фебруара 1986. године.

Службени гласник и Београдска књига у Београду 2011. године. Поред овог саветника, издвојићемо и следеће, наведене хронолошки:

Милорад Телебак, *Говоримо српски : с лакоћом до језичке културе*, Бања Лука: Глас српски, 1996.

Драго Ћупић, Егон Фекете и Богдан Терзић, *Слово о језику : језички поучник*, Београд: Партенон, 1996.

Драго Ћупић, Егон Фекете и Богдан Терзић, *Слово о језику : језички поучник, књига друга*, Београд: Партенон, 2002.

Егон Фекете, *Језичке доумице*, Београд: Апостроф, 2002.

Егон Фекете, *Језичке доумице : новије и старије*, Београд: Београдска књига, 2005.

Егон Фекете, *Језичке доумице. Књ. 1*, Београд: Београдска књига, 2008.

Егон Фекете, *Језичке доумице. Књ. 1*, Београд: Београдска књига, 2008.

Рада Стијовић, *Српски језик : норма и пракса*, Београд: Чигоја штампа, 2009.

Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан и Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, пето издање, Београд: Службени гласник и Београдска књига, 2011.

Милорад Телебак, *Језички одгонетник*, Нови Сад: Прометеј, 2014.

Рада Стијовић, *Језички саветник*, Београд: Чигоја штампа, 2015.

Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, тринаесто издање, Нови Сад: Прометеј, 2016 [претходна издања: Нолит, Чигоја штампа].

Милош Ковачевић, *Како и зашто (не) писати овако*, Прометеј: Нови Сад: 2019.

Рада Стијовић, *Недоумице у српском језику : норма и пракса*, Нови Сад: Матица српска, 2024.

Из наведених референци видљиво је да се, поред Матице српске, у процес стандардизације све снажније издавањем језичких саветника укључују и друге издавачке куће, нарочито Прометеј, Чигоја штампа и Београдска књига.

Језичка политика и језичко планирање

Данашњи конкретни проблеми у областима језичке политике и језичког планирања биће врло видљиви из следећих поглавља о раду Одбора за стандардизацију српског језика и савета за српски језик, а теоријске основе за испит ваља спремити из монографије М. Радовановића. За детаљније информације (не за испит!) треба погледати списак литературе.

ЛИТЕРАТУРА

- Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983.
- Ljubiša Rajić, „Теоријске основе планирања језика“, у: *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983, 174–194.
- Dubravko Škiljan, *Jezična politika*, Zagreb: Naprijed, 1988.
- Бранислав Брборић, *О језичком расколу : социолингвистички огледи I*, Београд – Нови Сад: ЦПЛ – Прометеј, 2000.
- Бранислав Брборић, *С језика на језик : социолингвистички огледи II*, Београд – Нови Сад: ЦПЛ – Прометеј, 2001.
- Jezik i demokratizacija (zbornik radova) : Language and democratization (proceedings)*, Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2001.
- Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, treće izdanje, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003 (поглавље: „Планирање језика – нормирање језика – standardni jezik“, 186–197).
- Dubravko Škiljan, *Javni jezik : Pristup lingvistici javne komunikacije*, Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.
- Предраг Пипер, *Српски језик између великих и малих језика*, друго, допуњено издање, Београд: Београдска књига, 2004.
- Милош Шипка, *Језик и политика : Социолингвистичке анализе*, Београд: Београдска књига, 2006.

Статус језика у Републици Србији

Статус свих језика у вишејезичној Србији одређен је пре свега *Уставом Републике Србије*. У њему је језицим посвећен члан 10, у којем пише:

Устав, дакле, након кључних одредби о службеном језику (српски језик) и службеном писму (ћирилица) упућује на *Закон о службеној употреби језика и писама*, у којем су регулисани статуси свих других језик који се користе на територији Републике Србије.

Важећи Закон сасвим је анахрон, донесен је још 1991. године, у време док је постојала Социјалистичка Федеративна Република Југославија и док је у њој била сасвим другачија *језичка ситуација*.² Одбор за стандардизацију српског језика и Савет за српски језик залажу се већ годинама за измену овог застарелог закона, односно за доношење

² У питању је у славистици распрострањен социолингвистички термин.

потпуно новог закона, али ти апели не допиру до политичара који о томе одлучују. До сада је било више покушаја да се постојећи закон измени: најпознатији је био предлог измена и допуна Закона који је упутило Министарство културе, иза којег је стајао социолингвиста Бранислав Брборић, а последњи је био предлог истог министарства из 20__ . године, који су уз помоћ правника саставили србисти, чланови Одбора за стандардизацију српског језика: Милош Ковачевић, Срето Танасић, Вељко Брборић и Александар Милановић. Написани предлог прошао је и кроз фазу консултација са политичким представницима националних мањина, који на њега нису имали примедбе.

Нити један од предлога никада није ушао у скупштинску процедуру, а прерадом последњег предлога измена и допуна Закона настао је *Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма* који је донесен 2021. године.

Одбор за стандардизацију српског језика

Србисти су крајем XX века, након распада Југославије, увидели да се језичка политика у Србији у новим друштвеним и политичким околностима води стихијски, без јасних темеља и видљивог плана, као и без кровне организације која би усмеравала језичку политику, језичко планирање и читаву стандардизацију српског језика. Зато је 12. децембра 1997. године у САНУ основан Одбор за стандардизацију српског језика. „То је заједничко стандардолошко тело трију академија наука на говорном простору српског језика – Српске академије наука и уметности, Црногорске академије наука и уметности и Академије наука и уметности Републике српске, осам филолошких/филозофских факултета с катедрама за српски језик (Београд, Бања Лука, Косовска Митровица, Крагујевац, Никшић, Ниш, Нови Сад и Источно [раније Српско] Сарајево,³ те још три упоришта српскога језика (Матица српска, Институт за српски језик САНУ и Српска књижевна задруга)“ (*Српски језик у нормативном огледалу*, 9). Замишљен, дакле, као кровна институција која ће окупити представнике скоро свих релевантних институција у процесу стандардизације, Одбор је од почетка у средиште свога деловања ставио доношење *одлука* које ће бити упућене надлежним институцијама и јавности: „Одлуке Одбора јесу интерни називи његових докумената који следе иза добро промишљених и обрађених језичких ситница и крупних деоница језичке стандардности а јавности се упућују као савети, препоруке, реаговања, исправке, ставови, закључци, налази, гледишта, мишљења и сл., готово увек с одговарајућим образложењима“ (*Српски језик у нормативном огледалу*, 10). Све годишње одлуке групишу се у издању под насловом *Списи Одбора*, а објављиване су раније и у часопису *Језик данас* Матице српске. У првој одлуци расправљало се о термину *босански језик* и о статусу тог језичког идиома.

³ У то време није још било катедре за српски језик у Новом Пазару.

Кључни основачки акт Одбора био је „Споразум о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика“. У члану 1. одређени су циљеви рада одбора:

„ – обједињавање људи од науке и струке као и њихових институција на целокупном говорном простору српског језика како би програми истраживања стандарднојезичке и комуникацијске проблематике били што плодотворнији;

- систематско нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором, свеобухватно и у појединостима, и израда одговарајућих докумената и приручника, као и доношење аката који би обезбеђивали проходност меродавних иновација у нормативистици и језичкој пракси;
- доприношење међународној сарадњи домаћих институција и стручних појединаца са странама у уклапању српског језика и србистике у међународне пројекте и стандарде, термилошке, комуникацијске и информатичке, а, када је то неопходно, и оглашавање у међународним форумима, агенцијама и институцијама;
- унапређење сарадње с државним органима како би србистика, и материјално, и кадровски, и програмски, могла јачати и оспособљавати се за адекватно реаговање на нове изазове, процесе и програме који се, и зависно од технолошких (р)еволуција и независно од њих, намећу или се могу наметати домаћој и међународној сцени.“

Овим документом одређена је и структура Одбора и начин његовог рада, па се у члану 3. каже: „Одбор се састаје по потреби а најмање једном годишње. одбор ради у пленуму о у комисијама, у чијем саставу могу бити и стручњаци који нису чланови Одбора.“ Посебно је значајан члан 4, који је регулисао односе Одбора са надлежним државним органима: „О свом раду и његовим резултатима Одбор обавештава надлежне државне органе (министарства СРЈ, Републике Србије, Републике Црне Горе и Републике Српске).⁴ Представници тих органа, или једнога од њих који одреди надлежна влада, могу присуствовати седницама Одборан и учествовати у њеном раду, јер језичка стандардизација није само лингвистички него је и најшири друштвени, социокултурни и цивилизацијски процес.“ Све наведено из „Споразума о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика“ разрађено је у другом значајном документу, „Програму рада Одбора за стандардизацију српског језика“ (оба документа објављена су у прве две референце у литератури, као и „Пословник“ и списак првобитних чланова Одбора). За првог председника Одбора именован је академик Павле Ивић, а формирано је и девет комисија: Комисија за фонологију, Комисија за морфологију и творбу речи, Комисија за синтаксу, Комисија за лексикологију и лексикографију, Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике, Комисија за историју језичког стандарда, Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, Комисија за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима и Комисија за корпус. Комисије имају председника и

⁴ Тадашња Савезна република Југославија састојала се од две решублике, Србије и Црне Горе. Република Српска и тада је била у саставу Босне и Херцеговине.

секретара. Седнице Одбора одржавају се у Институту за српски језик САНУ. После Павла Ивића, председник Одбора је био Иван Клајн, а од 2017. то је Срето Танасић.

Амбициозан план и још амбициознија очекивања оснивача Одбора само су делимично испуњени, углавном у области реализације планова о издањима, док је потпуно изостала било каква реакција државних органа.⁵ Показало се да је, поред одлука Одбора, веома важна и његова издавачка делатност, пре свега усмерена на даљу стандардизацију српског језика. Међу издањима ваља издвојити следећа:

Картотека језичких недоумица, Београд, 1999 [шапирографисано издање без СР-а, прештампано у издању *Српски језик у нормативном огледалу*, стр. 33–58].

Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Први део: Слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2002.

Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део: Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.

Предраг Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.

Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Драгољуб Петровић и Снежана Гудурић, *Фонологија српског језика*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2010.

Предраг Пипер и др., *Синтакса сложене реченице*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2018.

ЛИТЕРАТУРА

Српски језик у нормативном огледалу : 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика (прир. Бранислав Брборић, Јован Вуксановић и Радојко Гачевић), Београд: Београдска књига, 2006.

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика : Поводом 220 година од основања (прир. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић и Срето Танасић), Београд: НМ либрис и Одбор за стандардизацију српског језика, 2017.

Срето Танасић, *Тако сам говорио зарад сутра : интервјуи 2001–2020*, Београд: Чигоја штампа, 2020.

⁵ Тадашњи чланови Одбора су се жалили да на званичне дописе државним органима не добијају никакав одговор.

Савет за српски језик

Као последица увиђања да ни Одбор за стандардизацију српског језика својим одлукама и предлозима не допире у правој мери до политичара који доносе конкретне одлуке не само у области језичког законодавства већ и у области примене постојећих уставних и законских одредби, донет је предлог да се формира Савет за српски језик, који би представљао јачу, директну спону између србистичке струке и власти у држави. Предлог је изнет у оквиру поменутог пакета предлога за измену и допуну *Закона о службеној употреби језика и писама*, одакле је пренет и у *Закон о употреби српског језика у јавном животу и заштити и очувању ћириличног писма* који је усвојен 2021. године.

Тако је у марту 2023. године формиран Савет за српски језик, који чине девет чланова, од којих су пет представници Одбора (Милош Ковачевић, Срето Танасић, Александар Милановић, Владан Јовановић и Марина Спасојевић), а четири представници Владе Републике Србије (писци Владимир Пишталo, Селимир Радуловић и Миодраг Кајтез и социолог Зоран Аврамовић). За председника Савета изабран је Александар Милановић, а за потпредседника Владимир Пишталo. Седнице савета одржавају се у Народној библиотеци Србије, а њима осим чланова савета по потреби присуствују и позвани гости (представници Министарства културе, чланови организација за заштиту ћирилице и сл.). Према Статуту, Савет има мандат само да издаје препоруке Влади Републике Србије, али је он у оквиру својих делатности, поред изражене сарадње са медијима, организовао и више округлих столова у Београду о статусу ћирилице у српском друштву (у медијском, издавачком и образовном систему), као и велики број предавања на читавом српском језичком простору.

По моделу Савета за Српски језик у Републици Србији формиран је идентичан Савет и у Републици Српској, чији је председник Миланка Бабић. Оба два савета сарађују на пројектима заједничке и усклађене језичке политике.

Друге институције у процесу вођења језичке политике

1. Српска академија наука и уметности, у чијим оквирима функционише и Институт за српски језик САНУ, одувек је била велики покретач нормативистичких акција. Несумњиво је највећи такав пројекат, али и највећи пројекат српске културе данас, израда монументалног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Иако није само нормативне природе, већ и дескриптивне, овај речник представљао је и представља узор за српску нормативну лексикографију. У оквиру САНУ једно од одељења је и Одељење за језик и књижевност, које чине истовремено писци и филолози (од лингвиста ту су сада Јасмина Грковић-Мејџор, Александар Лома и Марта Бјелетић). Под сводом САНУ сваке године се одржавају и србистички научни скупови, округли столови, трибине и промоције.

2. Матица српска се данас издвојила као водећа нормативистичка институција (и издавачка кућа), а тај статус су јој обезбедили прво *Правопис српскохрватског језика* (1960) и *Речник српскохрватског књижевног језика* (1967–1976), а потом и сва новија издања правописа и једнотомног *Речника српског језика* (екавско и ијекавско издање), као и четири издања *Нормативне граматике српског језика*: у прва три издања коаутори су били Предраг Пипер и Иван Клајн (друго издање 2014. било је измењено и допуњено), а у четвртм, такође измењеном и допуњеном, издању коатор је постала и Рајна Драгићевић. У Матици српској постоји Одељење за језик и књижевност, а његов секретар је Исидора Бјелаковић.

3. Међународни славистички центар, са седишем на Филолошком факултету у Београду, од основања, већ више од пола века брине о настави за студенте српског језика у иностранству, као и о нашим лекторатима у свету. Усавршавање наставе српског језика у иностранству праћено је и бројним издањима и курсевима за стране студенте, а МСЦ у последње време активно ради и на стручном усавршавању лектора. Велики значај за очување законског статуса ћирилице као службеног писма има зборник *Употреба ћирилице у јавном простору (службена и јавна употреба ћирилице)*, који је Међународни славистички центар објавио 2021. године.

4. Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске су једине библиотеке у Србији које врше каталогизацију публикација (СIP), односно библиотечки одређују које су књиге у Србији објављене на српском, а које на неком другом језику. У склопу расправе о *политичким језицима* (хрватски, бошњачки, црногорски), ово постаје веома значајно питање српске језичке политике.

5. Српска књижевна задруга је од основања деловала не само као издавачка кућа већ и као културна институција која ће посебно бринути о српском језику, и то не само у књижевности. Данас СКЗ има Одбор за језик, који се састоји од пет чланова (председник Милош Ковачевић, секретар Александар Милановић, Радивоје Микић, Вељко Брборић и Јелица Стојановић), који је организовао више значајних округлих столова.⁶ Иако не објављује нормативистичку литературу у ужем смислу, СКЗ је објавио више изузетно значајних књига из области лингвистичке србистике.

6. Вукова задужбина је основана још у међуратном периоду, када је кључне процесе у њој водио Александар Белић. Обновљена Вукова задужбина данас завршава објављивање сабраних дела Вука Карацића и организује научне скупове, трибине и промоције посвећене проучавању и неговању српског језика.

7. Коларчев народни универзитет такође је настао у међуратном периоду, и такође му је на челу у почетку био Александар Белић. У овој институцији он је држао и своја чувена популарна предавања о српском језику и његовој норми, обједињена касније у књизи *Око нашег књижевног језика* (плаво коло Српске књижевне задруге, 1951). И данас КНУ

⁶ Уп. *Српски језик у огледалу Српске књижевне задруге*, Београд: СКЗ, 2014; *Плаве очи српске књижевности : Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд: СКЗ, 2022.

организује велики број циклуса предавања и промоција из области србистике, а своје најзначајније акције Одбор за стандардизацију и Савет за српски језик, као и Матица српска, представљали су по правилу управо у чувеној Малој сали. О избору тема за циклусе или појединачна предавања, као и о књигама које ће бити представљене, брине Катедра за језик и говор.

8. Научно-образовно-културни центар „Вук Карацић“ у Тршићу формиран је као институција првенствено за усавршавање средњошколаца кроз различите семинаре и школе, али се у међувремену наметнуо и као центар окупљања надарених студената, те простор у којем су организује Интеркатедарска србистичка конференција, на којој се у јуну сваке године окупљају представници свих србистичких катедара и других релевантних институција. После сваке конференције усвојене су и у јавности представљене веома значајне декларације, између осталог и о положају и границама српског језика, лекторатима српског језика и сл.

9. Радио-телевизија Србије и Радио Београд имају веома важну улогу у неговању језичке културе и очувању акцентаксе и ортоепске норме. Други им је задатак стварање програма везаних за српски језик и његову норму, а ту треба издвојити емисије које стварају Мирјана Блажић и Владо Ђукановић (у којима су сарађивали и сарађују и наши студенти). На радију постоји и награда за лепоту говора „Радмила Видак“.